

Hulde aan Lode Wils

BRUNO DE WEVER *

LODE WILS

«De Messias van Vlaanderen. Frans Van Cauwelaert 1880-1910»

Antwerpen/Baarn, Hadewijch, 1998, 180 p.

«Frans Van Cauwelaert en de barst van België 1910-1919»

Antwerpen/Baarn, Houtekiet, 2000, 318 p.

«Frans Van Cauwelaert afgewezen door koning Albert I. Een tijdbom onder België»

Antwerpen/Amsterdam, Houtekiet, 2003, 174 p.

«Burgemeester Van Cauwelaert 1923-1932. Schepper van Nederlandstalig Vlaanderen»

Antwerpen/Amsterdam, Houtekiet, 2005, 173 p.

«Frans Van Cauwelaert 1932-1961. Triomf, val & wederopstanding»

Antwerpen/Amsterdam, Houtekiet, 2009, 344 p.

Meer dan twintig jaar geleden vroegen Mia en Leo Van Cauwelaert aan Lode Wils om de biografie van hun vader te schrijven. Het eerste deel zag het licht in 1998 en in 2009 verscheen het vijfde en laatste deel, samen bijna twaalfhonderd pagina's. Het werk steunt op het zeer omvangrijke archief Van Cauwelaert in het AMVC-Letterenhuis, maar ook op de eruditie van de inmiddels 80-jarige Leuvense historicus die zonder twijfel de meest productieve en invloedrijkste geschiedschrijver van de Vlaamse beweging is ¹. Het *magnum*

opus over de Vlaamsgezinde katholieke politicus Frans Van Cauwelaert is meer dan een biografie. Het betreft een omvattende geschiedenis van de Vlaamse beweging in de eerste helft van de 20ste eeuw. Wils snijdt met verve de thema's aan die een groot deel van zijn oeuvre hebben bepaald en die hem tot invloedrijk historicus maakten, vaak in het brandpunt van polemieken. Zijn allereerste boek, gepubliceerd in 1955, handelde over de geschiedenis van de Vlaamse beweging tot aan de eerste wereldoorlog ². Sedertdien publiceerde

1 Voor een overzicht van Lode Wils' oeuvre zie, LIEVE GEVERS en LOUIS VOS, "Lode Wils historicus en hoogleraar", in LODE WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland: Mythe en Geschiedenis*, Leuven, 1994 dat verscheen naar aanleiding van zijn emeritaat als hoogleraar aan de KU Leuven en waarin *capita selecta* van zijn werk werden gepubliceerd. Voor *capita selecta* uit zijn recentste werk zie LODE WILS, *Van de Belgische naar de Vlaams natie: Een geschiedenis van de Vlaamse beweging*, Leuven, 2009. Voor een analyse van Wils' historiografie in de context van de geschiedschrijving over de Vlaamse beweging zie: BRUNO DE WEVER, "De geschiedschrijving over de Vlaamse beweging", in GITA DENECKERE en BRUNO DE WEVER (red.), *Geschiedenis maken. Liber amicorum Herman Balthazar*, Gent, 2003, p. 129-145. In deze analyse stel ik vast dat Wils vaak tegenstand uitlokt en dat de hevigste controverses gaan over de rol van klerikale en antiklerikale groepen in de Vlaamse beweging. Wils krijgt het verwijt een 'klerikale' lezing te geven van de geschiedenis. Dat lijkt me niet terecht, al kleurt Wils' emotionele betrokkenheid bij het katholieke flamingantisme onvermijdelijk zijn zienswijze. Hetzelfde geldt nog meer voor zijn critici, die vooral te vinden zijn in kringen van vrijzinnige flaminganten. Zie bijv. J. BAERTEN, "Kritische beschouwingen bij recente publicaties over de Vlaamse beweging en het nationalisme", in *BTFG*, LXIX, (2001), p. 1255-1274.

2 LODE WILS, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud van de Vlaamse beweging tot 1914*, Antwerpen, 1955.

Wils verscheidene syntheses over de Vlaamse beweging en de nationale kwestie in België ³.

Lode Wils exploreerde voor het eerst de papieren Frans Van Cauwelaert toen hij in het begin van de jaren 1970 zijn bekende boek over het activisme en de Duitse *Flamenpolitik* schreef ⁴, geruime tijd dus voor hij aan het biografische werk begon. Wils' oeuvre is schatplichtig aan Van Cauwelaert, niet alleen omdat diens archief een onuitputtelijk bron was, ook omdat Van Cauwelaerts analyses ook die van Wils zijn geworden. De biografie maakt dat zeer duidelijk. Dit impliceert geenszins dat de auteur zijn onderwerp onkritisch zou benaderen of dat de biografie gebukt zou gaan onder een beate bewondering. Wils aarzelt niet om de kleine kanten van Van Cauwelaert te belichten, of pijnlijk bladzijden te schrijven zoals over diens moeizame benoeming tot buitengewoon hoogleraar in de Experimentele en Pedagogische Psychologie in Freiburg. Het betekent dat de biograaf en de gebiografeerde twee gelijkgestemde zielen zijn in hun overtuiging dat een vluggere gelijkberechtiging van de Nederlandstaligen in België het communautaire probleem had kunnen voorkomen. Wils steekt niet onder stoelen of banken dat aan Van Cauwelaert de belangrijkste verdienste toekomt dat die gelijkberechtiging er uiteindelijk toch is gekomen. Hij was de

schepper van een Nederlandstalig Vlaanderen (IV, 166-167) ⁵.

De Vlaams-katholieke voorman werd daarvoor bij leven uitgebreid gelauwerd en gefêteerd –tot de verheerlijking toe. Maar hij kreeg ook bakken kritiek over zich heen en werd persoonlijk verantwoordelijk gesteld voor het onrecht dat het Vlaams volk werd aangedaan door de francofone bestuurders van België. Voor het anti-Belgische Vlaams-nationalisme werd Frans Van Cauwelaert een *pars pro toto* voor verraad aan het Vlaamse volk wegens zijn te voorzichtige en weifelende Vlaamsgezindheid (*Van Flauweraert*) en zijn carrière in de Belgische machtsstructuren : meer dan een halve eeuw Kamerlid voor de Katholieke Partij/CVP (1910-1961), burgemeester van Antwerpen (1923-1932), minister (1934-1935), Kamervoorzitter (1939-1954). Die partizane beeldvorming is doorgedrongen in de wetenschappelijke historiografie, ondermeer via het werk van Hendrik Elias ⁶, Vlaams-nationalistische politicus en tegenstander van Van Cauwelaert. Dat beeld wil Lode Wils corrigeren. Met zijn biografie richt hij een monument op voor de man die tot op vandaag in Vlaanderen geen standbeeld heeft gekregen.

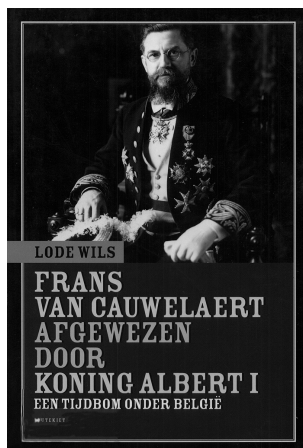
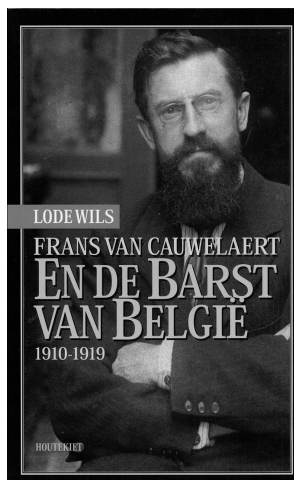
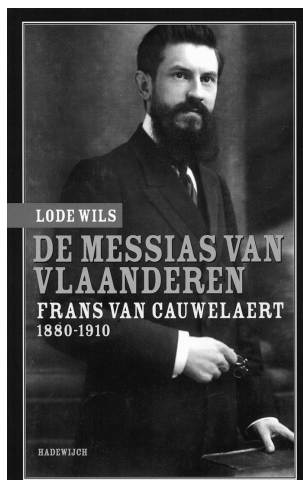
Deze doelstelling en het feit dat zoals gezegd de biografie het kader vormt van een geschiedenis van de Vlaamse

3 LODE WILS, *Honderd jaar Vlaamse beweging : Geschiedenis van het Davidsfonds*, Leuven, 3 delen, 1977-1989; Id., *Van Clovis tot Happart : De lange weg van de naties in de lage landen*, Leuven/Apeldoorn, 1992. Herzien en uitgebreid *Van Clovis tot Di Rupo : De lange weg van de naties in de lage landen*, Leuven/Apeldoorn, 2005.

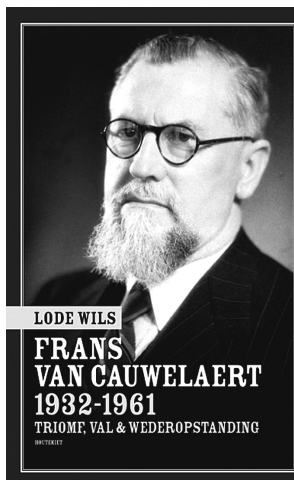
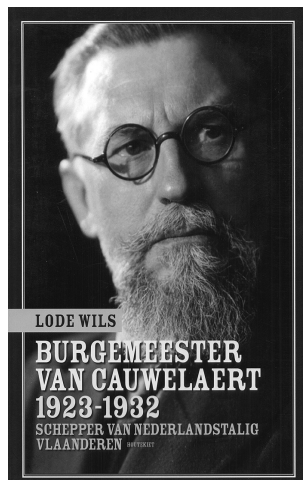
4 LODE WILS, *Flamenpolitik en Activisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1974.

5 Voor het gemak nummer ik de vijf delen (I-V) van de biografie.

6 HENDRIK-JOZEF ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914-1939*, Antwerpen, 4 delen, 1969.

- In een tijdspanne van ruim tien jaar publiceerde Lode Wils bij uitgeverij Hadewijch-Houtekiet een indrukwekkende biografie van Frans Van Cauwelaert.

beweging, doet tekort aan de levensbeschrijving. Over de mens Frans Van Cauwelaert komen we maar met mondjesmaat iets te weten. Lode Wils heeft een broertje dood aan psychologisering en houdt zich daar dan ook ver van af. Ook voor de *'petite histoire'* past hij. Over persoonlijke zaken is de informatie schaars. Van Cauwelaert was een plechtstatig man, ongenaakbaar en erg afstandelijk, ook tegenover zijn directe familie. Humor was hem blijkbaar vreemd. In de ruime halve eeuw dat hij in de Kamer zetelde, sprak hij nooit een woord om te lachen (V, 288- 289). Maar hij sprak ook nooit een kwetsend woord en was zeer attent voor zijn vrienden en kennissen. Zijn correspondentie bulkt van de attenties en felicitaties voor benoemingen, bevorderingen enz. Hij omringde zich graag met kunstenaars en schrijvers die hij ook ondersteunde. Op die manier bouwde hij een netwerk uit dat hem dienstig was voor zijn politieke carrière. Hij was zeer ambitieus, maar toonde respect voor zijn tegenstanders, trad correct op en ging niet over lijken, twee uitzonderingen niet te na gesproken (zie verder). Hij werkte heel zijn leven keihard, soms ten koste van zichzelf. Eén keer leidde tot een ineenstorting waardoor hij maanden rust moest houden, tot opluchting van zijn biograaf (II, 213) die zo immers sneller opschoot in de enorme nagelaten correspondentie. Van Cauwelaerts politieke loopbaan ging ten koste van zijn gezinsleven. Dat is het enige persoonlijke onderwerp waar Wils dieper op ingaat.

Frans Van Cauwelaert huwde in 1906 met Louisa Verschueren. Samen kregen ze negen kinderen, acht zoons van wie er een vroeg overleed en een dochter.

Bij de laatste bevalling in 1919 van een tweeling, werd de gezondheid van de veertigjarige Louisa geknakt. Frans werd ondervoorzitter van de Bond der Grote Gezinnen, vermeldt de biograaf laconiek maar misschien ook met een vleugje sarcasme (II, 305). Kinderrijkdom was overigens ook een politieke zaak aangezien de 'Vlaamse volkskracht' letterlijk een demografische aangelegenheid was. Van Cauwelaert stelde het zo in het Parlement, 30 juni 1911, waarop Jules Destée riep "*Chez les lapins la proportion est encore bien supérieur*", wat mogelijk *ad hominem* bedoeld was want de Van Cauwelaerts verwachtten toen hun vierde kind na vijf jaar huwelijk (II, 41). Lode Wils wijst er fijntjes op dat Louisa grotendeels alleen opdraaide voor de kroost (ondermeer II, 147, 166, 280; IV, 121; V, 51-52). Tijdens de Eerste Wereldoorlog, maar ook later in zijn carrière was Van Cauwelaert vaak maanden weg van huis. Toen hij bij een van die reizen de geboortedata van zijn inmiddels zeven kinderen moest noteren, kon hij er maar "een stuk of vier geven" – *dixit* Frans in een brief aan Louisa (II, 259). Het thema is te opvallend aanwezig om zich niet af te vragen of Wils hier het leven van de Van Cauwelaerts niet aangrijpt om zijn mening te geven over het katholiek verbod op anticonceptie en op de katholieke ethiek in het algemeen. Van Cauwelaert omschrijft hij als een ultramontaan. Een ongodsdienstig Vlaanderen zou voor Van Cauwelaert nog veel erger zijn dan een verfranst Vlaanderen (II, 31). Tot het einde van zijn leven hield Van Cauwelaert vast aan de onaantastbaarheid van een pauselijke uitspraak (V, 294).

Schoot Frans misschien tekort als aanwezige vader, hij zorgde er wel voor dat zijn

gezin het materieel goed had. Tot de Eerste Wereldoorlog hadden de Van Cauwelaerts het niet breed, al moet dat begrepen worden binnen de kleinburgerlijke normen van de tijd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog nam de bezetter 217 flessen wijn van Frans in beslag in zijn Antwerps huis (II, 139). Het gezin leefde toen in ballingschap in Nederland waar het bevriend werd met de Vlaamse ondernemer Lieven Gevaert. Frans ontving als bedrijfsadvocaat lucratieve opdrachten en toen hij in 1920 een mandaat van beheerder kreeg en zo nauw betrokken werd bij de leiding van Gevaerts multinational, werd hij een bemiddeld man, in staat om huispersoneel te betalen en ook een persoonlijk politiek secretariaat om zijn politieke carrière te ondersteunen. Politiek en zakenleven gingen hand in hand. De economische ontwikkeling van Vlaanderen was een ander aspect van de 'Vlaamse volkskracht'. De politicus Van Cauwelaert kon goede diensten bewijzen aan het Vlaamse zakenwezen. Lode Wils beschrijft hoe Van Cauwelaert de belangen van Gevaert behartigde in de twee wereldoorlogen toen het bedrijf tussen de gevaarlijke klippen van de oorlogseconomie moest varen. Als burgemeester en schepen van de haven bewaakte hij de belangen van de Antwerpse metropool en zijn haven. Hij zorgde ondermeer voor de vestiging van de automontagebedrijven Ford en General Motors. Toen hij op 10 januari 1934 minister van Nijverheid, Middenstand en Binnenlandse Handel en PTT werd in de regering de Brocqueville zat hij midden in de economische en financiële storm die het land teisterde. Hij verleende steun aan de getroffen sectoren en kwam daarbij in conflict met de minister van Financiën Gustave Sap die de gezondheid

van de staatsfinanciën moest bewaken en besparingen in plaats van uitgaven eiste. De machtsstrijd draaide uit op het ontslag van Sap en een jarenlang vete tussen de twee Vlaamsgezinde katholieke voormannen.

Tot hiertoe werd aangenomen dat dit conflict berustte op het feit dat Gustave Sap binnen de krant *De Standaard* het roer in 1928-1929 uit handen van Frans Van Cauwelaert had genomen. Lode Wils maakt aannemelijk dat het conflict een andere oorsprong had. Van Cauwelaert weerde Sap uit de regering Theunis die de Algemene Bankvereniging van de Boerenbond van het faillissement redde terwijl hij zichzelf bediende door de verlieslatende Boerenbond miljoenen te laten investeren in een zakenbank waarvan zijn oudste zoon bestuurder was. Sap werd geliquideerd als minister door Van Cauwelaert en het ACW. Dat was één van de twee lijken die Wils in de archieven van Van Cauwelaert ontdekte. Maar Sap was er de persoon niet naar om zich zomaar te laten afslachten en vocht met succes terug. Als gevolg van een perscampagne moest Van Cauwelaert ontslag nemen, na nauwelijks een jaar ministerschap. Het kwam tot een reeks processen met Sap en Léon Degrelle die politiek garen uit de zaak trachtte te spinnen. Van Cauwelaert trok misschien juridisch wel aan het langste eind, maar het was duidelijk dat hij moreel niet vrijuit ging. De historicus laat daar ook weinig twijfel over bestaan. Hij baseert zijn oordeel op archiefstukken die niet in het fonds Van Cauwelaert van het AMVC-Letterenhuis berusten, maar nog bij de familie en waartoe hij de volledige toegang kreeg. Wils besteedt er uitvoerig aandacht aan (V, 65-119) omdat de zaak

belangrijke politieke consequenties had. Van Cauwelaert was beschadigd als Vlaams katholiek leider en de Katholieke Partij zou bij de verkiezingen van 1936 zwaar averij oplopen waaraan Van Cauwelaert mee schuld had. Wils veronderstelt dat de financiële perikelen er ook mee hebben voor gezorgd dat Van Cauwelaert in oktober 1944 zijn beheersmandaat bij Gevaert verloor, al kan dat ook te maken hebben met de veroordeling van Leopold III in Limoges, waar Van Cauwelaert als Kamervoorzitter mee verantwoordelijk voor was (V,214).

Na de capitulatie van Frankrijk week Frans Van Cauwelaert uit naar Lissabon en op 15 augustus 1940 naar de Verenigde Staten. Enkele dagen later brak de 'Slag om Engeland' uit. In die onzekere dagen twijfelde Van Cauwelaert over wat hem te doen stond. Dat hij een terugkeer naar België niet helemaal uitsloot, blijkt uit een brief die hij op 1 oktober naar Leopold III stuurde en waarin hij zich ter beschikking stelde om eventueel in het bezette land een rol te spelen. Maar in dezelfde brief waarschuwde hij de Koning ook om geen regering op de been te brengen of andere onwettelijke daden te stellen (V, 194-195). Lode Wils is verbaasd over Van Cauwelaerts aanbod, want twee weken eerder had hij zijn familie opgedragen om hem vanuit Lissabon in New York te vervoegen. Wellicht hoopte hij op een officiële functie die hem zou toelaten contact te houden met de bezette bevolking, een rol die hij ook tijdens de Eerste Wereldoorlog had geambieerd. Hoe het ook zij, Van Cauwelaert kreeg geen antwoord en bleef in Amerika waar hij mee de belangen van Gevaert behartigde als ondervoorzitter van de beheerraad. Voorts vervulde hij

opdrachten voor de Belgische regering in Londen, zoals propagandavoordrachten in de Verenigde Staten en Latijns-Amerika. Voorts hield hij pleidooien voor een 'Atlantische Unie' van de landen rond de Atlantische oceaan. Hij vertoefde geregeld in Londen voor studieopdrachten in dienst van de regering, maar een coöptatie als minister zat er niet in. Van Cauwelaert lag slecht bij de Eerste Minister Hubert Pierlot, ondermeer omwille van zijn Vlaamsgezindheid. In september 1944 keerde hij met de regering terug naar het bevrijde België.

Lode Wils schrijft in deel vijf boeiende bladzijden over hoe Frans Van Cauwelaert zich als Kamervoorzitter en voor-
aanstaand katholiek politicus gedroeg in de Koningskwestie. Van Cauwelaert stelde zich op een principieel legalistisch standpunt. Hij nam zich voor zich tot niets te vernederen wat op hovelinggeveel zou kunnen lijken of het gezag van de Kamer zou kunnen verminderen. Leopold III kon terugkeren op de troon, maar hij moest zich aanpassen om dat mogelijk te maken. Dat impliceerde ondermeer dat hij de regering Pierlot had te aanvaarden door met haar voor de Kamer te verschijnen (V, 222-223). Maar later tijdens de verkiezingscampagne van 1946 schuwde hij de grote woorden niet : "het gaat om 'to be or not to be'. Onze democratische vrijheden staan op het spel, waarvoor onze voorvaders hebben gestreden. Deze strijd is onwaardig, omdat hij gevoerd wordt met satanische laagheid, omdat men ons volk wilt bedriegen. De rode heren kennen geen wet, hebben geen begrip van eerlijkheid. Ze hebben het land gedompeld in een fatale crisis" (V, 246). Na de CVP-overwinning werd hij gepolst als premier, maar Van Cauwelaert

weigerde omdat hij geen oplossing had voor de Koningskwestie. Persoonlijk was hij ervan overtuigd dat troonsafstand de enige mogelijkheid was om een bloedbad te voorkomen, maar desondanks schaarde hij zich achter het standpunt van de CVP. “Zijn eigen carrière beëindigen en zijn partij openlijk verdelen om een bloedbad te voorkomen, deed hij dus niet”, besluit Wils (V, 272).

Veruit de meeste aandacht gaat naar Frans Van Cauwelaerts rol in de Vlaamse beweging en dat is natuurlijk geen arbitraire keuze. Van Cauwelaert maakte in het begin van de twintigste eeuw furore als redenaar in de katholieke Vlaamse studentenbeweging en werd toen al op handen gedragen als een soort Messias van een mystieke beweging waarvan hij zelf ook een product was en die nog het best wordt getypeerd door de welbekende slogan ‘Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Christus’. Pas met zijn intrede in het parlement in 1910 kreeg Van Cauwelaert contact met het vrijzinnige Vlaamsgezinde milieu. Samen met de liberaal Louis Franck en de socialist Camille Huysmans was Van Cauwelaert een van de ‘drie kraaiende hanen’ die van de vernederlandsing van de Gentse universiteit de meest mobiliserende eis van de Vlaamse beweging maakte.

Frans Van Cauwelaert genoot echter al als studentenleider een zeer grote populariteit binnen het katholieke flamingantisme. De titel van het eerste deel van de biografie spreekt boekdelen. Het betekende niet dat Van Cauwelaert zijn politieke carrière in de schoot geworpen kreeg. Geboren en getogen in het Pajottenland moest hij zich weten waar te maken in de metropool, waar hij door Antwerpse katholieke

flaminganten van de Nederduitse Bond naar toe was gehaald. Bij de verkiezing van 1912 haalde hij slechts 1907 voorkeurstemmen. Maar Van Cauwelaert had een brandende ambitie en een doel voor ogen waar hij systematisch naar toe zou werken. Hij wilde minister worden en leider van de Katholieke Partij. Daarvoor gebruikte hij de Vlaamsgezinde netwerken die hij vanuit Leuven in de Katholieke Studentenbeweging had uitgebouwd en de Antwerpse Vlaamsgezinde katholieke fractie. Maar hij verzorgde evenzeer zijn relaties en contacten in de hele klerikale wereld, ook de Franstalige. Hij hield talloze voordrachten over klerikale aandachtspunten zoals de schoolkwestie, zedelijkheid, verdediging van missionarissen tegen de vrijmetselarij waarbij hij zich bij wijze van spreken katholieker dan de paus toonde. In zijn memoires doet hij het voorkomen dat dit deel uitmaakte van zijn Vlaamsgezinde strategie, maar Lode Wils maakt duidelijk dat het ook een diepe overtuiging was van een ultramontaan die zo bijdroeg aan de vereenzelviging van de Vlaamse beweging met het klerikalisme.

Frans Van Cauwelaerts politieke strategie was er steeds op gericht het haalbare na te streven, ook al vergde dat geschipper en het achter de kiezen houden van radicale standpunten. Zijn mede- en tegenstanders overschatten vaak zijn macht. Dat die voor de oorlog nog zeer relatief was, wordt wel aangetoond door de afgang van de Katholieke Vlaamse Kamergroep n.a.v. de stemming van de Legerwet. Een derde van de groep stemde in weerwil van de gemaakte afspraken tegen het amendement voor de eentalige compagnies en werd daarom uit de groep gezet. Het leidde

tot een fikse ruzie tussen Van Cauwelaert en de dissidenten. De hele briefwisseling verliep overigens in het Frans (II, 75). Anders dan de militanten destijds be-
weerden en sommige *naïeve historici* – Wils noemt geen namen – vandaag nog steeds volhouden, had de Katholieke Vlaamse Kamergroep de regering helemaal niet in zijn macht (II, 88). De auteur berijdt een van zijn stokpaardjes, namelijk dat de relatieve vooruitgang van de wettelijke vernederlandsing vooral op het conto is te schrijven van de katholieke flaminganten die de tegenstand in de eigen partij, maar vooral van de antiklerikale zijde moest overwinnen.

Zo veel moeite de auteur zich getroost om de tactische wendingen van Frans Van Cauwelaert te verklaren, zo weinig

inspanning doet hij om de achterliggende logica of tactiek te doorgronden van de manoeuvres die bijvoorbeeld de twee andere kraaiende hanen Camille Huysmans en Louis Franck maakten, terwijl die toch in een veel mindere comfortabele positie zaten omdat ze van de Franstaligen afhingen voor hun politieke macht. Lode Wils aanvaardt de verwijten van tijdgenoten en van hedendaagse historici niet die Van Cauwelaert van de ene in de andere nederlaag zien struikelen. Dergelijke analyse neemt de retoriek van de radicalen ernstig, meent Wils. Maar hijzelf neemt soms de retoriek van de antiklerikale tegenstanders ernstig (II, 99-100). Hij gaat ook voorbij aan de fundamentele vraag of een scheuring in de Vlaams katholieke rechterzijde niet sneller tot een oplossing van het taalvraagstuk

• Lode Wils in 1992.
(Foto archief KU Leuven)

kon hebben geleid, al is dat natuurlijk *counterfactual history*. Dat die breuk nochtans niet helemaal onmogelijk was, geeft Wils zelf aan. De stemmen voor de oprichting van een Vlaamse katholieke partij werden steeds sterker en met name in Antwerpen was het gevaar van een scheuring acuut. De vraag mag dus worden gesteld of zo'n partij, die wellicht ook de traditie van het antimilitarisme van de Meetingpartij zou hebben voortgezet, net als de Waalse beweging ernstig zou zijn genomen door koning Albert I en de andere Belgische machthebbers.

Het is een andere bekende stelling van Lode Wils dat Albert I uit antiklerikalisme de katholiek Vlaamsgezinde eisen afwees om de Waalse beweging, die nochtans bij monde van Jules Destrée de bestuurlijke scheiding eiste, het gras voor de voeten weg te maaien. Dat veroorzaakte volgens Wils de "barst in België". Ten behoeve van de snelle lezer geeft hij deze centrale boodschap reeds mee in de titel van het derde deel. Het leidde tot een interessante polemiek in *Wetenschappelijke tijdingen*, het vaktijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging, naar aanleiding van het verschijnen van een boek van Herman Van Goethem⁷ waarin Wils' stelling onder vuur werd genomen⁸. Op basis van hetzelfde bronnenmateriaal komen beide auteurs tot een andere interpretatie. Van Goethem vindt dat Wils Albert I de zwarte piet toespeelt voor het immobilisme op taalgebied, dat in de eerste plaats te

wijten is aan de politieke verdeeldheid aan Vlaamse zijde, ook bij de katholieken. Wils besluit dat Van Goethem zich net als Van Cauwelaert zand in de ogen laat strooien door Albert I. Maar ook Van Cauwelaert zelf liet zich misleiden volgens zijn biograaf.

De politieke omstandigheden tijdens de Eerste Wereldoorlog zorgden ervoor dat Frans Van Cauwelaert werd erkend als leider van de Vlaamse beweging. Hij werd tot vier keer toe ontvangen door de Koning en hij geraakte ervan overtuigd dat die bereid was toegevingen te doen om de groeiende Vlaamsgezinde contestatie aan het front te bezweren en het activisme en de *Flamenpolitik* de pas af te snijden. Achter de schermen dwarsboomde Albert I echter elke toegeving. Samen met de Fransgezinde regeringsleden meende hij dat tegemoetkomingen niet nodig waren omdat de bevolking het activisme uitspuwde. Volgens Lode Wils schatte Van Cauwelaert de toestand beter in. Hij besepte dat de Vlaamse opinie het behoud van de vooroorlogse toestand niet zou dulden en hij probeerde de Koning en de regering te overtuigen om een verklaring af te leggen waarin rechtsgelijkheid in het vooruitzicht zou worden gesteld. Met het oog daarop stichtte hij in 1917 het Vlaams-Belgisch Verbond dat op zijn eerste Landdag in maart 1918 het zogeheten 'Minimumprogramma' lanceerde : de officiële erkenning van de taalkundige tweeledigheid van België en de

7 HERMAN VAN GOETHEM, *De monarchie en 'het einde van België'. Een communautaire geschiedenis van Leopold I tot Albert II*, Tielt, 2008

8 "Controverse onder historici. Een triptiek", in *Wetenschappelijke tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, LXVIII (2009), 1, p. 6-62. Met bijdragen van Lode Wils, Herman Van Goethem en Harry Van Velthoven.

administratieve aanpassing eraan, namelijk de erkenning van de Nederlandstalige eentaligheid van Vlaanderen (II, 213 en 253).

Het 'Minimumprogramma' kreeg echter geen officiële erkenning en door de radicale flaminganten aan het front werd Frans Van Cauwelaert steeds meer als een handlanger van de regering beschouwd die mee verantwoordelijk was voor het voortduren van het onrecht. De leiders van de Frontbeweging claimden het leiderschap van de Vlaamse beweging en vormden in die zin ook een bedreiging voor Van Cauwelaert. Zij waren ervan overtuigd dat de Vlamingen hen gingen volgen als ze na de oorlog de bestuurlijke scheiding van België op revolutionaire wijze zouden voltrekken. Er werd nogal wat gespeculeerd over de gemoedsgesteldheid van de Vlaamse bevolking. Ook Lode Wils' veronderstelling dat Van Cauwelaert het bij het rechte eind had, berust op speculatie. Hij doet het voorkomen dat de Vlaamsgezindheid globaal toenam, maar hij beschrijft ook hoe Van Cauwelaert na de oorlog bij zijn terugkomst in Antwerpen uitgejouwd werd als verrader (II, 284). Hier ligt een piste open voor verder onderzoek.

Frans Van Cauwelaert bestreed het activisme om principiële en tactische redenen. Hij beseftte dat de collaboratie met de bezetter elke democratische legitimering ontbeerde en dat de activisten wegens de harde Duitse bezettingspolitiek werden gehaat door de bevolking. In juni 1917 schreef hij aan zijn broer August : (II, 220-221) "Wij zijn geen afhankelijkheid verschuldigd aan een regering of aan een staat die ons zou beletten als volk

ons welzijn te verzekeren, maar wij zijn afhankelijkheid verschuldigd aan het Vlaamse volk zelf, en met dat volk aan de staat waarin het vrijwillig leven wil". Van Cauwelaert kan beschouwd worden als een Vlaams-nationalist in de zin dat voor hem het Vlaamse volk primeerde. Hij aanvaardde de Belgische staat slechts in de mate dat die het Vlaamse volk erkende en in de mate dat de Vlaamse bevolking de Belgische staat aanvaardde. Zijn 'Minimumprogramma' omvatte dermate veel hervormingen (splitsing van legereenheden, eentaligheid van het onderwijs, administratie, hervorming van de centrale besturen) om hem een politiek nationalist te noemen, een term die in de historiografie wordt voorbehouden aan de Frontbeweging en het activisme die 'Zelfbestuur' eisten.

Frans Van Cauwelaert wordt door Lode Wils ook mee verantwoordelijk gesteld voor de radicalisering van het Vlaams-nationalisme, doordat hij consequent weigerde de breuk te voltrekken met de activisten. Hij beschouwde hen als slachtoffers van het Belgisch politiek immobilisme. Flaminganten zoals Leo Van Puyvelde die een duidelijke en principiële lijn wilden trekken, werden door Van Cauwelaert monddood gemaakt, tot in zijn memoires toe. Dat is dan het tweede lijk dat uit het archief van Van Cauwelaert valt. Op het proces, 1922, tegen een van de leiders van de Frontbeweging wegens landverraad (ondermeer wegens het zenden van de zogeheten 'sublieme deserteurs'), pleegde Van Cauwelaert meined door te beweren dat er geen clandestiene organisatie aan het front bestond. Hij deed dit, aldus Wils, omdat hij gedreven werd door een Vlaams-

nationaal bewustzijn dat hij boven een Belgische bewustzijn plaatste (III, 127). Het leverde hem het verwijt op van de Franstaligen en 'links' – een begrip dat Wils ongedifferentieerd gebruikt – dat hij een waterdrager was van het anti-Belgische Vlaams-nationalisme. Het verklaart de tegenstand om de vernederlandsing van de Gentse universiteit door te voeren en de mislukking om te wegen om de grondwetherziening van 1921 waardoor het 'Minimumprogramma' onuitgevoerd bleef. Het was een "*point of no return*" (III, 163).

Volgens Lode Wils werd toen een beslissende slag toegebracht aan de gehechtheid van de Nederlandstalige bevolking aan het unitaire België. Nadat de Vlamingen 70 % van de gesneuvelden leverden, werd gelijkheid geweigerd. Dit gaf aan de activisten de kans om hun anti-Belgische haat over te dragen op de Frontpartij enerzijds en anderzijds voltrok zich in een nog veel bredere kring "de zedelijke onthechting van de Vlaamse ziel ten aanzien van de Belgische staatseenheid" *dixit* Frans Van Cauwelaert (III, 165). Herman Van Goethem legt in het hoger genoemde boek de breuk vroeger bij de invoering van het Algemeen Meervoudig Stemrecht en de erop volgende politieke democratiseringsgolf. Daardoor massificeerde het Vlaams natiegevoel, wat vervolgens onoverbrugbare institutionele problemen veroorzaakte omdat de kennis en het gebruik van het Nederlands in staatszaken onvermijdelijk werd, terwijl dit sociaalpsychologisch onverteerbaar was voor vele Franstaligen die het Nederlands immers een minderwaardige taal vonden. Beide lezingen lijken me verzoenbaar. Voor Van Goethem gaat het om een

onvermijdelijk proces dat de politieke actoren ondergingen, terwijl Wils de politieke hoofdrolspelers een grotere potentie toekent en dan ook veel beslistere 'verantwoordelijken' aanduidt.

Dat de Vlaamse opinievorming sterk in beweging was, wordt wel bewezen door de Bormsverkiezing in december 1928. Voor Lode Wils was het een uiting van massale verbittering over de aanslepende weigering van rechtsgelijkheid tussen Wallonië en Vlaanderen (IV, 147). Veel belang hecht Wils niet aan deze gebeurtenis, ondanks het feit dat ze toch plaatsgreep in de stad waar Frans Van Cauwelaert burgemeester was en dat op zijn minst de chronologie doet vermoeden dat er een verband is met realisatie van het 'Minimumprogramma'. Wils ziet als effect eerder het toenemende verlangen om een rechtse Vlaamse katholieke partij te vormen, wat later de 'Concentratie' zou gaan heten. Gustave Sap zou met *De Standaard* in die richting werken en aldus de invloed van Van Cauwelaert doen afnemen, ook in diens eigen Katholieke Vlaamse Landsbond (KVL). Van Cauwelaert zelf richtte zich meer op het ACW voor de realisatie van zijn 'Minimumprogramma', terwijl het Vlaamse ACW van het flamingantisme een instrument maakte om zich los van de KVL te verzelfstandigen als partij (IV, 150-151).

In deze visie eechoot de door Lode Wils vroeger al gelanceerde stelling dat de Vlaamse natievorming zich realiseerde via de christendemocratie. Ook het Waalse ACW wilde een aparte partij vormen om zo beter de concurrentie van de socialisten te kunnen bestrijden. Zo kon het nationaal bestuur van het ACW op 13

maart 1929 een taalstatuut goedkeuren dat de eentaligheid van Vlaanderen en Wallonië voorzag. Als pasmunt konden eentalige Walen topfuncties verwerven, wat volgens de katholieke flamingant Prosper Poulet – voor Wils de tweede belangrijkste wegbereider van het ‘Minimumprogramma’ (IV,167) – een onverantwoorde maatregel was omdat België onbestuurbaar zou worden zonder tweetalige topambtenaren. Wils spreekt hem niet tegen. Korte tijd later aanvaardde ook de BWP het principe van de eentaligheid van Vlaanderen, zij het dat de Franstaligen in Vlaanderen beschouwd werden als een historische minderheid die recht had op culturele autonomie. Frans Van Cauwelaert was van oordeel dat “het Vlaamse volk als geheel” recht had op “culturele gaafheid” en dat bijgevolg “eilanden van verfransing” onaanvaardbaar waren. Doordat hij en het ACW op dit punt het been stijf hielden, werden uiteindelijk door de regering Renkin begin 1932 de Franstaligen in Vlaanderen politiek opgegeven en kon het ‘Minimumprogramma’ in wetten worden vertaald.

Frans Van Cauwelaert zag zijn levenswerk gerealiseerd. In hetzelfde jaar zou hij in Antwerpen als uittredend burgemeester de lokale verkiezingen en ook de parlementsverkiezingen winnen. De campagne werd helemaal rond zijn persoon gevoerd en de goede resultaten waren dan ook persoonlijke triomf. Volgens Lode Wils was het succes van Van Cauwelaert de belangrijkste oorzaak van de Vlaams-nationalistische verdeeldheid en daarmee van de Vlaams-nationalistische nederlaag in 1932 en dus niet, zoals in de geschiedschrijving nog vaak wordt

voorgehouden, de nationale campagne rond de schoolstrijd en de ‘schone ziel van het kind’ (V, 40). Het is een interessante stelling, maar klopt ze ook? Het verlies van de Vlaams-nationalisten in het arrondissement en de provincie Antwerpen was inderdaad aanzienlijk, maar de verdeeldheid was er dan ook groot en ook buiten Antwerpen werd soms verlies geboekt. Zeker is wel dat de Vlaams-nationalisten door de realisatie van het ‘Minimumprogramma’ voor de vraag werden geplaatst hoe ze hun anti-Belgische opstelling nog konden verantwoorden. Het succes van Van Cauwelaert zorgde paradoxaal voor de verdere radicalisering van het Vlaams-nationalisme in de richting van het fascisme (V, 47). Maar ook de Vlaamse katholieken zelf radicaliseerden en zouden met de oprichting van de Katholieke Vlaamse Volkspartij (KVV) na de verkiezingsnederlaag van 1936 de federalisering van België aanvaarden.

Volgens Lode Wils speelde Frans Van Cauwelaert ongewild een belangrijke rol in deze evolutie. Hij lag mee aan de basis van de katholieke nederlaag in 1936 doordat hij niet terugtrad als lijsttrekker nadat hij verwickeld raakte in financiële schandalen. Door het conflict met Gustave Sap verloor hij zijn greep op *De Standaard* en hij moest vaststellen dat het in december 1934 gestichte *Nieuw Vlaanderen* pleitte voor federalisme en kartelvorming met het Vlaams Nationaal Verbond (VNV). Van Cauwelaert stichtte *Elckerlyc* waarmee hij tegen het federalisme ageerde en vooral het VNV aanviel. Maar het blad steunde wel de federalisering van de Katholieke Partij en Van Cauwelaert werd voorzitter van het KVV-partijbestuur in het arrondissement Antwerpen en

lid van de nationale partijraad. Hoe dit rijmde met zijn verzet tegen het federalisme wordt uit het betoog van Wils niet duidelijk. Ook de vriendelijke toon voor het fascistische Verdinaso in *Elckerlyc* lijkt haaks te staan op de ideologische aanvallen tegen het pro-Duitse VNV. Het blad reageerde sporadisch tegen het antisemitisme, maar er verschenen toch ook drie antisemitische artikels. Het doet de biograaf pijn : “wetende waarop het nazisme is uitgelopen, zouden wij nu wensen dat er vroeger, meer en harder zou zijn gereageerd in ‘Elckerlyc’” (V, 172). Een en ander past in de neutralistische koers die Van Cauwelaert *Elckerlyc* oplegde en die volgens Wils de enige optie was gezien de “erg verrechtsende, anti-Frankrijkse en anti-militaristische Vlaams-katholieke opinie” (V, 160).

Zo krijgen we dus opnieuw het beeld van Frans Van Cauwelaert als een *Realpolitiker* die binnen de marges van het mogelijke bleef. Wils staat op de schouders van Fernand Braudel om Van Cauwelaert te typeren en beoordelen : “De echte man van de daad (...) is de man die in staat is om de beperkingen van zijn mogelijkheden in te schatten, de man die verkiest om binnen deze beperkingen te blijven en juist zijn doel tracht te bereiken door gebruik te maken van de zwaartekracht van wat onvermijdelijk is. Elke inspanning die tegen het heersende tij van de geschiedenis ingaat (...) is bij voorbaat gedoemd te mislukken” (II, 312).

Fernand Braudel heeft het in zijn meesterwerk over de *Méditerranée* in de 16de eeuw over een “*longue durée*” die door structurele, hoofdzakelijk economische oorzaken wordt bepaald. In het politieke

universum dat door Lode Wils wordt geëvoceerd, is Frans Van Cauwelaerts *Realpolitik* in de “*courte durée*” een anachronisme geworden in een land waar de zwaartekracht van het onvermijdelijke naar een confederaal België lijkt te leiden. In die zin zal Wils’ biografie de discussie over de betekenis van Van Cauwelaert voor de Vlaamse natievorming niet beslechten. Maar wie inzicht wil krijgen in dit proces kan niet om deze biografie heen.

* BRUNO DE WEVER (°1960) is hoofddocent aan de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Universiteit Gent. Hij publiceerde diverse boeken en artikels over de Vlaamse beweging, het Vlaams-nationalisme en de Tweede Wereldoorlog.